

УДК 340.115

DOI [https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i1\(42\).982](https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i1(42).982)**А. М. Кучук***orcid.org/0000-0002-5918-2035*

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри права та методик викладання правознавства
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка**В. М. Пекарчук***orcid.org/0000-0002-7750-1474*

доктор історичних наук, професор,

професор кафедри теорії та історії держави і права
Академії Державної пенітенціарної служби України

МЕТОДОЛОГІЯ ПРАВОВИХ ЯВИЩ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ПРАВОВОГО ДИСКУРСУ

Постановка проблеми та її актуальність. На початку ХХ століття М. Палієнко, аналізуючи погляди різних вчених на тогочасний стан правознавства, вказував про «безнадійний стан», що зумовлений, зокрема, тим, що «її висновки навіть з основних питань і методи, якими вона керується, є надто незадовільними або, по меншій мірі, недостатніми; зроблені спроби перебудувати науку права на зовсім нових основах, оскільки її теоретичні вчення навіть з такого кардинального питання науки як сутність права є ненауковими та логічно неправильними, «потворними» теоріями» [1, с. 5]. Дещо у подібному стані до недавнього часу перебувало і вітчизняне правознавство. І донині багатьом положенням правничої науки характерні неефективність, догматизованість, що обумовлено тим, що вітчизняна система права не відійшла повною мірою від превалювання нормативістського типу розуміння права, хоча у законодавстві вже закріплено цінності західної правової традиції (тому можна відзначити і певну тенденцію «випередження» законодавством правничої науки).

Водночас, адекватне сприйняття змісту західних концептів вимагає відповідної методології (гносеологічними засобами, що ґрунтуються на нормативістському розумінні права, не можна адекватно сприйняти сутність правовладдя, людських прав, людської гідності тощо), що актуалізує проблематику правничої методології.

Не розуміючи сутність явища (у контексті нашого дослідження ми ведемо мову про правові явища) неможливо його правильно застосовувати, воно не буде виконувати те призначення, яке виконує, зокрема, в межах європейської правової культури. Цілком очевидним у цьому аспекті є низький рівень імплементації, наприклад, принципу верховенства права (яке донедавна сприймалось як верховенство закону) в національну систему права.

Саме тому однією з нагальних проблем вітчизняної правничої науки, яка потребує комплекс-

ного дослідження, є методологія сучасного правознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щодо висвітлення проблематики методології сучасного правознавства, то не дивлячись на підкреслювання науковцями значимості розроблення гносеологічних засад пізнання правових явищ, на сьогодні відсутні не те, що «каталог» конкретних дослідницьких підходів та методів, але і саме розуміння змісту та структури методології як такої.

Серед вітчизняних науковців, чії роботи присвячені окремим аспектам методології правознавства, варто згадати Є. Білозьорова, С. Гусарева, М. Кельмана, М. Козюбру, О. Мінченко, Л. Наливайко, О. Орлову П. Рабіновича, І. Сердюка, О. Тихомирова та ін.

Окремо слід згадати спробу системно висвітлити проблематику методології сучасного правознавства М. Кельманом, результати дослідження якого знайшли відображення у докторській дисертації [2]. У вступі до роботи М. Кельман цілком слушно відзначає: «Формування методологічної системи є першочерговим завданням сучасної юриспруденції. Особливо актуальні ці питання для української правової науки» [2, с. 4].

Не можна оминати увагою і внесок вітчизняного вченого М. Козюбри у науковий доробок щодо методології правових явищ. «Зауважуючи помітний прогрес у дослідженні методологічних проблем правознавства, який відбувся у роки української незалежності, разом з тим не можна не помітити, що у цій проблематиці продовжують існувати прогалини, застарілі, спрощені, а часом і просто хибні уявлення» [3, с. 22] – вказує правник.

Варто згадати спробу Миколи Івановича провести чітке розмежування методології права від методології правознавства [3]. Цю тезу намагався обґрунтувати і згаданий вище М. Кельман. Не вдаючись у дискусію з цього питання, відзначимо, що такий підхід потребує більш чіткого обґрун-

тування, зважаючи на те, що і вчений, і правник мають справу з однією і тією ж «правовою матерією»: правник-практик «відшукує» право у конкретній життєвій ситуації, яка є його предметом діяльності; так само робить і вчений. При цьому, наприклад, наскільки такий поділ методології є правильним якщо вести мову про суддю Конституційного Суду України?

Відтак, проблематика методології сучасного правознавства і на сьогодні є тим аспектом правничого дискурсу, що потребує системного і комплексного пізнання.

Метою цієї статті є акцентування уваги вітчизняних вчених на наріжних аспектах методології правових явищ.

Додамо, що ця стаття є своєрідним продовженням започаткованого нами дискурсу про критичне осмислення методології вітчизняного правознавства [4].

Виклад основного матеріалу. Цілком очевидно, що методологія в природничих науках і методологія в гуманітарній сфері знань мають дещо різне призначення: якщо в перших – це дескрипція процесу отримання нових знань про досліджуване явище задля наступного повторного отримання таких же результатів (за допомогою тих же методологічних засобів в тих же умовах), то для других – забезпечення достовірності (максимальної вірогідності) отриманих результатів через обґрунтування позиції дослідника. Саме тому в природничих науках важливим етапом (незаперечною вимогою) гносеологічного процесу є визначення та опис методологічних засобів. Ці засоби є важливими і у гуманітарній сфері знань, однак, використання цих же методологічних засобів іншим вченим не завжди (і далеко не обов'язково) призведе до тих же результатів, що отримані й попереднім дослідником (у природничих науках різні результати будуть визначальним чинником не сприйняття самого дослідження та отриманих результатів).

Водночас, наведене жодною мірою не применшує значення методології для пізнання правових явищ. Так, мало хто буде заперечувати той факт, що не можна сприймати як істину, наприклад, твердження адвоката про те, що його клієнт невинний у вчиненні злочину, оскільки у адвоката було одкровення щодо цього. Так само не буде сприйняте і твердження прокурора про винуватість особи у вчиненні злочину через особисте переконання прокурора у цьому. В обох випадках має бути ретельний аналіз доказів, їх оцінка тощо (що має здійснюватися за допомогою певних методологічних засобів).

Саме тому, на нашу думку, складовою частиною методології сучасного правознавства є тип розуміння права (правова ідеологія).

Важко заперечити той факт, що кожне національне право має особливості, що виокремлюють

його серед інших систем права конкретних держав (хоча, звісно, є і подібні ознаки, характеристики, що і дозволяє вченим виокремлювати різні правові родини – континентальне право, мусульманське право та ін.). Наявність цих особливостей обумовлюється, у першу чергу, тісним зв'язком права з мораллю, звичаями, ментальністю відповідних соціальних груп. Саме ця властивість досліджуваного соціального регулятора обумовлює необхідність його пізнання як культурного явища, ураховуючи тип розуміння, що склався у межах відповідного суспільства. Так, гносеологія релігійно-правових текстів та гносеологія судової практики переважно вимагатимуть різних підходів. Більш того, варто наголосити, що у наведених ситуаціях (рішення судів та релігійний текст) різною мірою будуть використані саме логічні засоби пізнання (які навряд чи можуть бути «переконливими» при епістемології саме релігійного тексту, якому має бути властивий сакральний зміст).

Можна навести й інший приклад безпосередньо щодо вітчизняного права. Так, у чинному законодавстві доволі часто згадується як принцип діяльності органів публічної влади принцип верховенства права; розкриттю змісту цієї засади права присвячено не одну наукову розвідку, більш того, є доповідь Венеційської комісії, у якій проводиться порівняльний аналіз правничих концептів різних держав якими (концептами) позначають подібні до верховенства права явища та наводиться приблизний зміст останнього через характеристику низки положень, що складають сутність цього принципу [5]. Однак, чи вказує це на імплементації вимог цього принципу у національну систему права? Зважаючи на показники міжнародний рейтингів, індексів (верховенства права, демократії, людських прав тощо) можна стверджувати, що «знання» змісту верховенства права не означає його належну імплементацію національними правниками. Додамо, що тривалий час термін «the rule of law» перекладався як «верховенство закону», згодом – як «верховенство правового закону». Що додатково свідчить про значимість ідеологічного фактору при сприйнятті певних правових явищ або аналізі понять та позначуваних ними явищ з інших систем права.

Наведене дозволяє нам відзначити ідеологічну, ментальну складову методології правових явищ. У праві не достатньо закріпити певне правило у офіційному документі для його дії. Згадаємо виокремлення у межах соціологічного типу розуміння права терміносполук «живе право» та «мертве право». Останнім серед іншого й позначаються ті прескриптивні тексти, які не реалізуються у фактичній поведінці суб'єктів правових відносин.

Окрім вказаного наведене свідчить також про значимість аксіологічного підходу при пізнанні правових явищ. І знову таки використання раці-

ональних засобів пізнання у цьому контексті буде дещо обмеженим. Для прикладу вкажемо таку цінність західної правової культури як людська гідність. Для юристів, вихованих на постулатах нормативістського підходу до розуміння права та які «суворо» дотримуються канонів цієї школи права навряд чи можна пояснити значення і зміст цієї цінності у системі права, особливо, зважаючи на відсутність закріплення цього поняття у тексті нормативно-правового акту та відсутність законодавчої дефініції.

Відзначимо, що саме соціокультурні властивості права, його зв'язок з ментальністю, ідеологією, аксіологією, мораллю набули особливого значення в умовах постмодерну, чому в свою чергу сприяли процеси глобалізації та інтеграції. «Право та мораль засновані на спільності соціально-економічних інтересів, культури суспільства, прихильності людей до ідеалів свободи і справедливості, вони мають єдину духовну природу, єдиний ціннісний стрижень – справедливість» [6, с. 149] – цілком слушно зауважує Т. Тарахонич.

У контексті означеної нами проблематики на окрему згадку заслуговує і висновок Х. Габаковської щодо аксіологічної природи права та важливості «дослідження філософії права як світогляду, що уможливить формулювання системи принципів, поглядів, цінностей, переконань, котрі забезпечать розуміння та ставлення до правової дійсності, розуміння місця і ролі права в світі, правових позицій людей і суспільних груп» [7, с. 71].

Наступним важливим положенням, що варто віднести до методологічних основ пізнання правових явищ – це «творення» права в сучасних умовах. Ми цілком підтримуємо тезу відомого канадського вченого Б. Мелкевіка про відсутність «уже-права». «Наявність тексту нормативно-правового акту жодним чином не вказує на наявність права» – вказує канадський правник. Вчений ставить наступне питання: «Чи дійсно право існує «об'єктивно» і «попередньо» у суспільстві, чи воно існує у об'єктивуючій сфері?». Відповідь на нього передбачає наступне:

- право не «існує»;
- «фактичність» не дозволяє прийти до висновку щодо «права»;
- не існує «уже-права»;
- нелогічно стверджувати, що створивши відповідні концепції, можна отримати «право» [8, с. 16].

Право створюють правники, вони його «відшуковують». Саме тому право буде таким, яким є діяльність правників: якщо останні несвідомо підійшли до свого завдання – то і створене право не буде ефективним.

Саме у цьому контексті важливим підходом методології сучасного правознавства має бути

герменевтичний. Варто погодитись з О. Мінченко відносно того, що «саме герменевтика є тим засобом, що допомагає «віднаходити» право через юридичне тлумачення, у тому числі й за допомогою лінгвістичних засобів. Текст (у постмодерному розумінні) є тією формою, поза якою важко уявити існування права, відтак, герменевтичний підхід має вагоме значення для епістемології явища, що розглядається» [9, с. 39].

Зважаючи на вказане, особливої актуальності набуває проблематика правничої лінгвістики як складової методологічної парадигми сучасного правознавства. При цьому, як правильно вказала О. Мінченко, правнича лінгвістика має послуговуватися не класичним розумінням терміну «текст», а саме постмодерним, за якого текст інтерпретується не лише як набір букв і знаків пунктуації; текстом може бути і поведінка людини [9, с. 187] тощо.

Наголосимо, що, дійсно, в епоху постмодерну предмети і явища набувають нових конотацій, задовольняючи не лише ті потреби, що передбачає їх функціонування (існування). Доволі системно і чітко це описано у праці відомого французького філософа Ж. Бодріяра «Суспільство споживання (La societe de consommation: ses mythes, ses structures)» [10].

Герменевтичний підхід дозволяє інтерпретувати правові явища, від находячи їх сутнісний характер та сучасний зміст. У цьому ж контексті не можемо не згадати відомий вислів про те, що Конституцію Сполучених Штатів Америки складає не сам текст Конституції, а те, що про нього сказали судді Верховного Суду Сполучених Штатів Америки. Проводячи паралелі з Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, можна говорити, що зміст цього міжнародного договору складають рішення Європейського суду з прав людини, у яких і розкривається зміст положень Конвенції.

Висновки. Таким чином, методологія сучасного правознавства має свої особливості, що обумовлені природою права. Складовою гносеології правових явищ має бути превалююча концепція розуміння права, що спричиняє необхідність урахування ідеологічного фактору та застосування аксіологічного та герменевтичного підходів. Вихідним положенням пізнання правових явищ має бути соціокультурна природа самого права.

Література

1. Палиенко Н.И. Учение о существе права и правовой связанности государства. Х. : Тип. и литогр. М.Зильберберг, 1909. 118 с.
2. Кельман М.С. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2013. 449 с.
3. Козюбра М.І. Методологія правознавства і методологія права: співвідношення понять та їх особливості. *Право України*. 2014. № 1. С. 22-32.

4. Кучук А.М., Пекарчук В.М. *Методологія сучасного правознавства: спроба критичного осмислення. Держава та регіони. Серія: Право.* 2021. № 1 (71). С. 27-31.

5. Report on the Rule of Law Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25-26 March 2011). URL: <http://www.venice.coe.int/docs/2011/CDL-AD%282011%29003rev-e.pdf>

6. Тарахонич Т.І. *Право та мораль у системі соціальної регуляції. Проблеми філософії права.* 2003. Т. 1. С. 147-149.

7. Габаковська Х. *Аксиологічна природа права: теоретико-пізнавальний підхід. Вісник Національного університету «Львівська Політехніка».* 2017. С. 67-72.

8. Мелкевик Б. *Юридическая эпистемология и уже-право.* Париж : Buenos Book International, 2017. 136 с.

9. Мінченко О.В. *Загальнотеоретичні та методологічні засади системи юридико-лінгвістичних знань: монографія.* Київ: Національна академія прокуратури України. 2019. 384 с.

10. Vaudrillard J. *La societe de consommation: ses mythes, ses structures.* Gallimard, 1996. 318 p.

Анотація

Кучук А. М., Пекарчук В. М. *Методологія правових явищ в умовах сучасного правового дискурсу.* – Стаття.

Стаття присвячена з'ясуванню окремих аспектів методології сучасного правознавства. Вказуються, що адекватне сприйняття змісту західних концептів вимагає відповідної методології. Наголошується, що проблематика методології сучасного правознавства і на сьогодні є тим аспектом правничого дискурсу, що потребує системного і комплексного пізнання.

Відзначається, що складовою частиною методології сучасного правознавства є тип розуміння права (правова ідеологія). Кожне національне право має особливості, що виокремлюють його серед інших систем права конкретних держав. Наявність цих особливостей обумовлюється, у першу чергу, тісним зв'язком права з мораллю, звичаями, ментальністю відповідних соціальних груп. Саме це спричиняє необхідність пізнання права як культурного явища, ураховуючи тип розуміння, що склався у межах відповідного суспільства. У праві не достатньо закріпити певне правило у офіційному документі для його дії.

Зазначається, що соціокультурні властивості права, його зв'язок з ментальністю, ідеологією, аксіологією, мораллю набули особливого значення в умовах постмодерну, чому в свою чергу сприяли процеси глобалізації та інтеграції. Обґрунтовується теза, що право створюють правники, вони його «відшукують». Саме тому право буде таким, яким є діяльність правників. Це актуалізує питання використання герменевтичного підходу для пізнання правових явищ та проблематику правничої лінгвістики як складового елементу методологічної парадигми сучасного правознавства. В основу такої лінгвістики має бути покладене постмодерна інтерпретація поняття «текст», яке може охоплювати й поведінку людини (в епоху постмодерну предмети і явища набувають нових конотацій). Герменевтичний підхід дозволяє

інтерпретувати правові явища, від находячи їх сутнісний характер та сучасний зміст.

Резюмується, що методологія сучасного правознавства має свої особливості, що обумовлені природою права. Складовою гносеології правових явищ має бути превалююча концепція розуміння права, що спричиняє необхідність ураховання ідеологічного фактору та застосування аксіологічного та герменевтичного підходів. Вихідним положенням пізнання правових явищ має бути соціокультурна природа самого права.

Ключові слова: аксіологічний підхід, герменевтичний підхід, методологія права, право, правові явища.

Summary

Kuchuk A. M., Pekarchuk V. M. *Legal Phenomena Methodology in Modern Legal Discourse Conditions – Article.*

The article is devoted to clarifying some aspects of the modern jurisprudence methodology. It is pointed out that adequate perception of Western concepts content requires an appropriate methodology. It is emphasized that the issue of modern jurisprudence methodology is still an aspect of legal discourse requiring systematic and comprehensive knowledge.

It is noted that type of law understanding (legal ideology) is an integral part of the modern jurisprudence methodology. Each national law has features distinguishing it from other legal systems of specific states. The presence of these features is primarily stipulated by the close connection of law with morals, customs, and mentality of the relevant social groups. This is what makes it necessary to know law as a cultural phenomenon, given the type of understanding that has developed within the appropriate society. For law, it is not enough to enshrine a certain rule in an official document for its effect.

It is noted that social and cultural properties of law, its connection with mentality, ideology, axiology, and morality have acquired special significance in postmodern conditions to which, in turn, contributed the processes of globalization and integration. The thesis that lawyers create law and that lawyers “seek” law is substantiated. That is why law will be such as the activity of lawyers is. This raises the issue of using the hermeneutic approach to the knowledge of legal phenomena and the issue of legal linguistics as an integral element of the modern jurisprudence methodological paradigm. The postmodern interpretation of the “text” concept covering human behavior (in the postmodern era, objects and phenomena acquire new connotations) should be the basis of such linguistics. Hermeneutic approach allows us interpreting legal phenomena finding their essential nature and modern meaning.

It is summarized that the modern jurisprudence methodology has its own characteristics stipulated by the nature of law. The prevailing concept of understanding law necessitating taking into account the ideological factor and the of axiological and hermeneutic approaches application should be an integral part of the epistemology of legal phenomena. The social and cultural nature of law itself should be the starting point of legal phenomena cognition.

Key words: axiological approach, hermeneutic approach, methodology of law, law, legal phenomena